

Leila Koivunen ja Taina Syrjämaa

Esineet ja materiaalisuus historiassa

Elämän materiaalisuus piirtyy selvänä esiin tiettyinä arkisina hetkinä: kun harjoittelee upouuden digitaalisen laitteen käyttöä, kun kengässä on kivi tai töihin lähtiessä auto ei käynnisty. Sen sijaan materiaalisuus herättää kovin vähän huomiota, kun uutuuden viehätys ja vieraus ovat hävinneet ja kaikki toimii totutulla tavalla. Siitä saattaa myös syntyä ja säilyä vain niukasti aineistoa myöhemmille tutkijoille. Arkisen, huomaamattoman mutta elämämme väistämättömän ja oleellisen olemuksen tavoittaminen on historian tutkimukselle haasteellista.

Bruno Latour on esittänyt, että kaikki yhteisöt muodostuvat inhimillisen ja ei-inhimillisen dynaamisesta yhteenkietoutumisesta. Inhimillisellä ja ei-inhimillisellä ei ole itsenäistä, toisistaan erillistä olemusta. Ihmisillä on kuitenkin taipumus korostaa omaa toimijuuttaan ja sivuuttaa muut toimijat kuten muut elävät olennot, esineet ja materiaallinen ympäristö. Latour on identifioinut tilanteita, joissa esineiden toimijuus piiryy näkyväksi. Näin tapahtuu erityisesti silloin, kun esine on uusi tai vieras tai se rikkoutuu, toisin sanoen kun se keskeyttää tai estää rutiininomaisen toiminnan. Latour nostaa esille historian tutkimuksen yhtenä keinona tehdä näkyväksi esineiden vaikutusta yhteisöissä. Latourin mielestä tehtävä on vaikea, muttei mahdoton. Hän on vakuuttunut siitä, että historioitsija voi tehdä arkistojen, muistitiedon ja esinekokoelmien avulla näkyväksi esineiden läsnäolon ja vaikutuksen osana menneisyyden yhteisöjä. Latour vie omat näkemyksensä aineellisuudesta äärimmäisen pitkälle. Vaikka niitä ei hyväksyisi sellaisenaan, hänen puheenvuorojensa jälkeen on hyvin vaikeaa ummistaa silmänsä yhteisöjen väistämättömältä materiaalisuudelta.

Humanistisilla aloilla esineiden tutkimuksella on pitkät perinteet. Erityisesti arkeologia ja kansatiede ovat korostaneet esineellistä kulttuuria, kun taas historian tutkimuksessa esineet jäivät pitkään vähälle huomiolle. Nyt käsillä oleva teemanumero kertoo muuttuvasta tilanteesta, jossa myös historioitsijoiden kiinnostus kohdistuu yhä enemmän esineisiin ja materiaalisuuteen.

Muutos voidaan nähdä osana pitkään jatkunutta historian tutkimuksen avartumista, mikä on mullistanut niin tutkimuskohteet, menetelmät kuin aineistot. Se liittyy myös laajemmin tieteen kentällä tapahtuneisiin käännteisiin, jotka ovat inspiroineet tutkijoita tulkitsemaan eri

tavalla jo aiemmin tunnettuja lähteitä ja tunnistamaan uudenlaisia aineistoja. Näin ne ovat mahdollistaneet uuden tiedon tuottamisen ja entistä monipuolisemmat ja syvällisemmät tulkinnat. Toisaalta tutkijoiden kiinnostusta ja suuntautumista selittävät myös laajemmat yhteiskunnalliset ilmiöt. Aikaamme luonnehtii enenevästi ihmiskeskeisyyden kritiikki. Ihmisen erillisyys – ja erinomaisuus – on alettu kyseenalaistaa esimerkiksi ympäristökriisien takia. Ihminen nähdään yhä useammin osana monitahoista yhteisöä, joka koostuu myös muusta elollisesta luonnosta ja elottomasta materiasta.

Esineiden ja materiaalisuuden historia on oleellinen osa menneisyyden maailman ymmärtämistä, osa yhteisöjen muovautumista ja toimimista. Historioitsijat tarvitsevat muiden alojen osaamista ja tuloksia, joita voimme soveltaa ja kehittää menneisyyden tutkimuksen tarpeisiin. Me voimme puolestamme tarjota muille aloille teoreettisia lähtökohtia ja menetelmiä tunnistaa ja analysoida esineiden ajallisuutta, useiden aikatasojen läsnäoloa sekä ajassa leikkaavia erilaisia konteksteja.

Esineet itsessään eivät ole historiantutkijalle lähteinä välttämättömiä. Silloinkin kun esineitä ei ole säilynyt, niiden tutkimus voi olla mahdollista. Esineitä ja materiaalisuutta tutkivat historioitsijat voivat fyysisten esineiden lisäksi tai niiden sijasta käyttää esimerkiksi erilaisia kuvia, suullista ja kirjallista muistitietoa sekä muuta kirjallista aineistoa kaunokirjallisuudesta asiakirjoihin ja teknisiin kuvauksiin. Käytännössä tutkimus on usein yhdistelmä monenlaisia aineistoja, jotka edellyttävät erilaista osaamista ja tutkimustaitoja ja jotka avaavat uudenlaisia tutkimusasetelmia.

Tämän teemanumeron lähtökohtana on historioitsijoiden kasvanut kiinnostus materiaaliseen kulttuuriin. Teemanumero tuo esineet tutkimuksen keskiöön, mutta tarkoitus ei kuitenkaan ole luoda erillistä tutkimusarekettä vaan integroida esineet luonnolliseksi osaksi historiantutkimusta. Teemanumero koostuu kuudesta artikkelista, jotka ulottuvat keskiajalta nykypäivään. Artikkeleissa painotetaan erilaisia tutkimuksellisia näkökulmia ja käsitteitä ja sovelletaan niitä historiallisiin tapaustutkimuksiin.

Meri Heinonen ja Marika Räsänen tarkastelevat aineellisuutta osana myöhäiskeskiaikaista pyhän kokemista. He osoittavat, miten erilaiset esineet koettiin aistimellisesti ja miten ne

miellettiin eläviksi ja aktiivisiksi. Heini Hakosalo puolestaan keskittyy esineiden emotionaalisuuteen. Hän tarkastelee 1900-luvun tuberkuloosipotilaiden parantolamuistoja keskittyen kahteen keskeiseen esineeseen: kuumemittariin ja ysköspulloon.

Tarkastellessaan 1700-luvun ompelupöytiä sukupuolittuneina ja sukupuolittavina esineinä Johanna Ilmakunnas osoittaa uusien kuvatietokantojen hyödyllisyyden. Yksittäisiä pöytiä olisi aiemmin ollut lähes mahdotonta jäljittää, mutta kokoelmien avautuminen digitalisaation myötä mahdollistaa uudenlaisia tutkimusasetelmia. Ildikó Lehtisen artikkeli puolestaan keskittyy tilanteeseen, jossa yhtenäinen esinekokoelma on ollut pitkään tutkijoiden saavutettavissa, mutta sitä koskeva kontekstietä on ollut niukkaa. Yhdistäen marilaisen asukokoelman ja sen hankintaa koskevan aikalaiskirjeenvaihdon Lehtinen rakentaa selittävän kontekstin kokoelmalle.

Lopuksi Tiina Männistö-Funkin ja Visa Immosen artikkeleissa keskitytään teoreettisiin keskusteluihin. Männistö-Funk kehittää rykelmän käsitettä, joka tekee näkyväksi esineiden välisiä suhteita ja yhdistää ne muuttuviin käytäntöihin. Immosen artikkeli puolestaan luotaa laajasti materiaalisuuden tutkimuksen teorioita ja lähestymistapoja erityisesti arkeologian näkökulmasta liittäen sen samalla osaksi laajempaa kulttuurin- ja menneisyyden tutkimusta.